

Knižní trh v globální perspektivě (svět, Evropa, sousedé)

V této kapitole se pokusíme poskytnout — jakkoli obrysově — přehled o současném stavu knižního trhu za hranicemi České republiky. Čerpat budeme především z dat Mezinárodní asociace nakladatelů (International Publishers Association, IPA); dojde však i na zdroje jiné.¹⁾

SVĚT

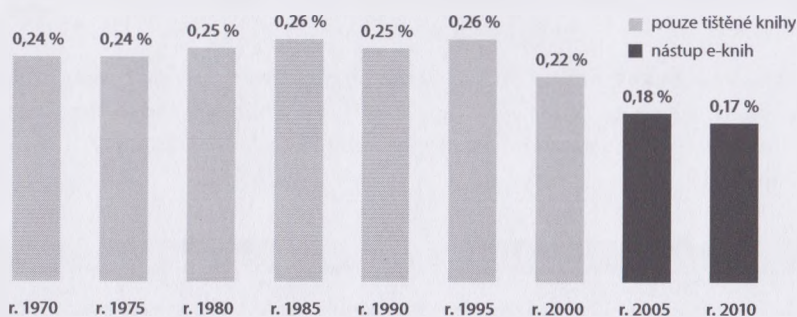
Stále platí, že drtivá většina knižního trhu je situována do Evropy a Severní Ameriky. Týká se to jak počtu vydaných titulů, tak obrátu. Pokud jde o obrát, asi čtvrtina v současnosti připadá na Evropu, asi třetina na Severní Ameriku. Třetí silnou oblastí, ovšem s výraznou dynamikou růstu, je Asie (18 procent), čímž se myslí víceméně Japonsko, Jižní Korea a Čína. Jde o jedinou oblast, jež v posledních zhruba sedmi letech posílila.

- 1) V části o knižním trhu na světě čerpáme z těchto zdrojů: ALTBACH, Philip G. — HOSHINO, Edith S. (eds.). *International Book Publishing. An Encyclopedia*, London — Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1995; „A Methodology to Collect International Book Statistics“, on-line: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001824/182475e.pdf> [přístup 2013-12-06]; DARNTON, Robert. *The Case for Books. Past, Present, and Future*, New York: BBS Public Affairs, 2009; „Drawing the global map of Publishing Markets 2012“, on-line: http://www.internationalpublishers.org/images/stories/PR/2012/global_statistics.pdf [přístup 2013-12-06]; ELIOT, Simon — ROSE, Jonathan (eds.). *A Companion to the History of the Book*, Chichester: Wiley — Blackwell, 2009; EPSTEIN, Jason. *Book Business. Publishing Past Present and Future*, New York — London: Norton, 2002; FEATHER, John. *A History of British Publishing*, London — New York: Routledge, 2006 [1988]; GOŁĘBIEWSKI, Łukasz. *Smierć książki. No Future Book*, Warszawa: Biblioteka Analiz, 2008; GRECO, Albert N. *The Book Publishing Industry*, Mahwah — London, 2005 [1997]; KOVAČ, Miha. *Never Mind the Web. Here Comes the Book*, Oxford: Chandos Publishing, 2008; MCLROY, Ibad. „The Future of the Book Publishing“, on-line: <http://thefutureofpublishing.com/industries/the-future-of-book-publishing/> [přístup 2013-12-06]; MILLER, Laura J., *Reluctant Capitalists. Bookselling and the Culture of Consumption*, Chicago — London: The University of Chicago Press, 2007; *Publishing Market Watch: Sectoral Report 2: Book Publishing*, on-line: <http://www.rightscom.com/Portals/0/European%20Book%20Publishing%20Report.pdf> [přístup 2014-01-24]; SCHIFFRIN, André. *The Business of Books: How International Conglomerates Took Over Publishing and Changes the Way We Read*, London: Verso, 2000; SIMON, Jean Paul — DE PRATO, Giuditta. *The Book Publishing Industry*, on-line: <http://ipts.jrc.ec.europa.eu/publications/pub.cfm?id=5702> [přístup 2013-12-06]; SUTHERLAND, John. *Bestsellers. A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2007; THOMPSON, John B. *Merchants of Culture. The Publishing Business in the Twenty-First Century*, Cambridge: Polity, 2012 [2010].

Zcela knižně a čtenářsky zanedbanou částí světa, v níž se navíc dlouhodobě situace nijak nezlepšuje, je Afrika, kde podle údajů UNESCO byla ještě v 90. letech minulého století v některých subsaharských zemích negramotnost obyvatelstva vyšší než osmdesát procent. Tato principiální nerovnost panuje po celou moderní dobu. Dnes se dvě třetiny obratu realizují v západním (euroamerickém) světě, ještě v 80. letech 20. století to byly více než tři čtvrtiny. V západním světě zaznamenáváme v posledním období meziroční poklesy obratu (stejně jako počtu zaměstnanců), nikoli však titulové nabídky. Ta se naopak neustále zvyšuje.

Podívejme se na podíl knižního průmyslu na celkovém hrubém domácím produktu; následující graf ukazuje jeho průběh od roku 1970 do roku 2010 v USA.

Graf 1.1 Podíl knižního trhu na celkovém hrubém domácím produktu — USA (1970–2010)

Zdroj: D. Waterman, prezentace na prvním workshopu MCI (2011)

Jakkoli se z amerického trhu úplně nedá usuzovat na trh celého světa (je v mnoha ohledech velmi specifický),²⁾ hlavní trend je čitelný: 1970–1985 vzestup podílu, 1985–1995 stabilizace, 1995–2010 sestup.

Následující tabulka ukazuje největší trhy.

Tab. 1.1 Knižní trh na světě — prvních patnáct zemí

země	roční obrat (mld. euro)	počet vydaných titulů na 1 000 obyvatel
USA	31	1,1
Čína	10,6	0,3
Německo	9,7	1,2
Japonsko	7,3	—
Francie	4,6	1,2
Velká Británie	4,1	2,5
Itálie	3,4	1,0
Španělsko	2,9	1,7
Brazílie	2,5	0,3
Indie	2,5	—

2) V Evropě je tento podíl na HDP vyšší, v Německu až dvojnásobně (pohybuje se mezi 0,3–0,5 %), v Nizozemsku kolem 0,5 %, v Itálii a Španělsku kolem 0,4 %, ve skandinávských zemích 0,3–0,4 %.

země	roční obrat (mld. euro)	počet vydaných titulů na 1 000 obyvatel
Kanada	2,3	—
Jižní Korea	2,0	0,8
Rusko	1,9	—
Austrálie	1,5	0,9
Turecko	1,2	0,5

Zdroj: International Publishers Association (2010–2012)

Pro srovnání: Česká republika vykazuje roční obrat zhruba 0,3 miliardy eur, počet titulů na tisíc obyvatel je 1,7 (2012). Celkový roční obrat světového trhu se odhaduje na 106 miliard eur (2012), přičemž asi třetina tohoto obratu se generuje v USA, asi desatina v Německu. Šest největších trhů představuje zhruba šedesát procent celosvětového obratu. Český knižní trh je tedy co do obratu asi stokrát menší než trh v USA, třicetkrát menší než trh v Německu a asi desetkrát menší než trh italský.

Už od konce 70. let minulého století probíhá, zejména v západním světě, integrace nakladatelství do větších celků, jež v další fázi dokonce překračují hranice čistě knižního světa, čímž vznikají velké konglomeráty nakladatelsko-mediální. Pro tento trend se vžil název *Media and Content Industries* (MCI). Knižní svět se tak stává součástí globální sítě světa médií a tzv. informačního a zábavního průmyslu. Například pět největších konglomerátů kontroluje osmdesát procent amerického knižního trhu. Tyto konglomeráty skupují mnohá zavedená nakladatelství a ve značné míře také postupně mění způsob jejich fungování, daleko více ve stylu nazývaném *businesslike*. Upouští se tak od modelu, že prodávanější knihy vydělávají na ty méně prodejné, a přechází se na model, že každá kniha si na sebe musí vydělat víceméně sama. Prodejně-marketingové praktiky jsou stále agresivnější. Je to dáno nesmírným nárůstem nabídky, čímž dochází i ke zkracování „regálového času“ (*short-terminism*), takže nakladatelé si zvykli platit knihkupcům za umístění svých titulů na privilegovaném místě knihkupectví (*placement*). Toto vše kritizují tradiční nakladatelé a představitelé kultury, konkrétně proto, že tento způsob zákonitě vede k zužování nabídky a porušování rovnováhy mezi ekonomickými zřeteli a kulturním angažmá. V této souvislosti se hovoří o tzv. ekonomické cenzuře (*market censorship*). Daný způsob mění i mnohá zavedená pravidla: dříve platilo, že nakladatel si pěstuje svůj autorský okruh, který se stává jeho hlavní vizitkou. Dnes se daný způsob nahrazuje aukcemi, tj. licitacemi nakladatelů s agentem — kdo dá za toho kterého autora a jeho titul víc. Přitom už se ve stále větší míře obchoduje nikoli s vydanými knihami, ale pouze s připravovanými rukopisy. To poskytuje také daleko silnější pozici agentům než spisovatelům. Kritizováno je, že velké korporace v daleko větší míře zaměstnávají mladší pracovníky, protože jsou levnější a také povolnější. Tím z nakladatelské práce — soudí kritici těchto nových způsobů — mizí i zkušenost, rozhled a smysl pro dlouhodobější strategie.

Dominanci západního světa ukazují i seznam deseti největších nakladatelských společností.

Tab. 1.2 Největší nakladatelské společnosti na světě

společnost	země	vlastník	roční obrat (mld. euro)
Pearson	Velká Británie.	Pearson (corp.)	6,1
Reed Elsevier	Velká Británie/Nizozemsko/USA	Reed Elsevier (corp.)	5,4
Pearson Education	Velká Británie	Pearson	4,9
Thomson Reuters	USA	The Woodbridge Company Ltd.	4,3
Wolters Kluwer	Nizozemsko	Wolters Kluwer	3,6
Lexis Nexis	Nizozemsko	Reed Elsevier	3,1
Bertelsmann	Německo	Bertelsmann AG	2,9
Elsevier Science	Vel. Británie/Nizozemsko/USA	Reed Elsevier	2,4
Hachette Livre	Francie	Lagardère	2,2
McGraw-Hill Education	USA	The McGraw-Hill Companies	1,8

Zdroj: *Livres Hebdo* (2010–2011)

Všimnout si lze převahy tří zemí: USA, Velké Británie a Nizozemska, přičemž údaje o ročním obratu se zdaleka netýkají jen prodeje knih — patří k nim i jiné aktivity (noviny, časopisy, provozování televize, rozhlasu, různých agentur ad.). Tři největší americká nakladatelství vlastní evropští majitelé: Random House (Bertelsmann), Penguin (Pearson), Hachette Book Group (Lagardère).

Odhaduje se, že v poslední době každý rok vyšlo na světě asi milion titulů, z nichž o něco více než polovina připadá na země Evropské unie (ve Velké Británii vychází ročně kolem 130 000 titulů) a více než třetina je v angličtině. Přitom v roce 1960 vyšlo na světě 332 000 titulů, v roce 1990 daný počet činil 842 000 titulů a v roce 2007 to bylo 976 000 titulů. Dynamika vynikne ještě patrněji, pokud si ji promítneme zpět do minulosti: na počátku 30. let 20. století se odhadoval počet všech evidovaných knih na 12 milionů. Počet ročně vyprodukovaných výtisků (kopií) se v současné době odhaduje na 4 miliardy.

Změny, které na globální úrovni, ale především v USA sledujeme od 70. let minulého století, doznávají s příchodem 21. století na akceleraci. Knižní trh se globalizuje nejen co do vlastnické struktury nakladatelů a prodejců, ale i co do oběhu jednotlivých titulů. Průvodním jevem těchto procesů jsou tzv. globální bestsellery, tj. tituly, které se ve velmi krátké době daří přeložit do mnoha jazyků a které — i díky masivně nasazenému marketingu — dosahují prodeje v řádů milionů. Nadto je titulů, které se prodávají ve výrazně vysokém nákladu, stále méně, tj. s klesajícím počtem globálních bestsellerů stoupají jejich prodeje. Těchto prodeji se dosahuje i díky synergii s filmem (zfilmované verze se často objevují jen s malým zpožděním za vydáním knižním), jakkoli — dodejme — tento efekt není nijak nový; lze ho sledovat už od 30. let minulého století. Z poslední vlny lze jmenovat *Harryho Pottera* (J. K. Rowlingová), přičemž v knižní branži se ustálil pro rok, kdy vyšel jeden ze sedmi dílů, termín „rok *Harryho Pottera*“. Dále jsou to romány D. Browna, P. Coelho, S. Kinga, D. Steel (ové), S. Larssona ad. Například Brownův román *Da Vinciho kód* byl do konce roku 2012 přeložen do 52 jazyků a prodalo se ho celkem dvě stě milionů výtisků. Prvním autorem, který dosáhl milionu prodaných e-knih na největším internetovém knihkupectví Amazon.com, byl Stieg Larsson.

Nárůst globalizace jde ruku v ruce s expanzí hlavního globalizačního jazyka — angličtiny. V jednotlivých neanglicky mluvících zemích překlady z tohoto jazyka neustále narůstají; například v Německu tvoří v poslední době překlady z angličtiny kolem dvou třetin všech překladů. Přitom naopak v USA nebo Velké Británii se překlady ze všech jazyků dlouhodobě pohybují jenom mezi dvěma až třemi procenty. Nezřídka se v této souvislosti mluví o „agresivní marketingizaci“ či „mcdonaldizaci“ knižního trhu, ba dokonce o svého druhu cenzuře. V této souvislosti se též zmiňuje fakt, že Spojené státy sice mají největší trh, ale tento trh je orientován spíše na producenty (a zisky) než na čtenáře, proti tomu trh evropský je z hlediska nabídky čtenářům daleko pestřejší. Někteří autoři dokonce tvrdí, že anglosaský knižní trh je „ve vztahu k cizině imperialistický a ve vztahu k domovu xenofobní“ (L. Venuti).³⁾

Velkým problémem současného knižního trhu, jež nadto umocnila digitální éra, je pirátství. Stoupenci volného internetu dokonce prohlašují, že právo na informaci a její volné šíření má každý a že model autorského práva, jak se rozvinul v 19. století, se již přežil. Francouzské výzkumy ukazují, že mezi volně staženými tituly a tituly nejprodávanějšími nepanuje korelace. Nejvíce se totiž stahují knihy naučné. Kromě této nové formy pirátství stále kvete i forma stará — nelegální šíření tištěných knih. Za největší hříšníky na tomto poli se považují Čína, Írán a Egypt. Paulo Coelho, jeden z největších bestselleristů současné doby, své cesty do cizích zemí spojuje s bojem proti nelegálnímu šíření svých knih, tzn. proti tomu, že mu unikají nemalé zisky. Například jenom v Íránu vyšla do roku 2004 jeho nejslavnější kniha *Alchymista* v 27 nelegálních vydáních. Brazilský autor se tomu snaží bránit například tím, že vydání románu *Záhir* (2004) naplánoval tak, aby nejdříve vyšel v Íránu. Zabránit nelegálnímu šíření se sice podařilo, ale kniha byla konfiskována mravnostní policií; zákaz byl však za dva dny — poté co informace pronikla do světa — odvolán.⁴⁾

Hegemonem na poli čteček a e-knih je jednoznačně Severní Amerika. V roce 2011 připadalo téměř šedesát procent světové produkce e-knih na USA (z toho 65 procent se prodalo na Amazon.com), nicméně i zde meziroční nárůsty pomalu ztrácejí na dynamice.

EVROPA, EVROPSKÁ UNIE

V Evropě se vydává zhruba polovina všech titulů na světě,⁵⁾ přičemž téměř třicet procent z tohoto počtu produkuje Velká Británie. Co se týče obratu, podílí se Evropa na celosvětových číslech asi jednou čtvrtinou. Z jiné strany: velikost evropského obratu představuje zhruba tři čtvrtiny obratu v USA. Čtyři pětiny knih se prodají na místních trzích, zbylá pětina jde na export. Výraznými exportéry jsou Velká Británie a Španělsko. Stejně čtyři pětiny projdou trhem, třináct procent představuje přímý prodej od nakladatele k odběrateli a asi šest procent se prodá prostřednictvím knižních klubů. Co do skladby zaznamenáváme

3) VENUTI, Lawrence. *The Translator's Invisibility*, London: Routledge, 1995, s. 17.

4) Viz MORAIS, Fernando. *Mág*, přel. Jaroslava Jindrová a Anton Pasienska, Praha: Argo, 2009 [2008], s. 457–459.

5) V části o evropském knižním trhu čerpáme ze zdrojů z pozn. 1 a nadto ještě z těchto: CÍSAŘ, Jaroslav. „Knižní produkce zemí EU“, *Bibli*, příloha *Literárních novin* 1 (6), 2013, 25, s. 8–9; *Europe and the Book*, on-line: http://www.fcp-fee.eu/IMG/pdf/FEP-EPB-DRAFT-VER2909-EN_002.pdf [přístup 2013-12-06].

v poslední době mírný nárůst knih pro děti, pokles odborné literatury a víceméně stabilní prodej beletrie. Odhaduje se, že knižní trh v Evropě zaměstnává 130 000 lidí na plný úvazek.

Evropa vykazuje strukturu „1—4—zbytek“, čili jeden jasně dominantní trh (Německo), čtyři výrazně silné trhy (Francie, Velká Británie, Itálie, Španělsko) a zbylé země. Z nich bychom ještě mohli vytvořit skupinu silnějších (Rusko, Nizozemsko, Polsko, Belgie, Norsko a Švýcarsko) a těch ostatních.

Pokud jde o země Evropské unie (27 v roce 2013), neliší se jejich problémy od problémů světových, snad jen s tím rozdílem, že zde tak úplně neplatí angloamerická dominance, jakkoli je vzestup angličtiny v jednotlivých zemích — a tím i překladů z tohoto jazyka — neustále patrný. Panuje větší rozrůzněnost (vlastnická i nabídková) a také míra postupu e-knih je značně pomalejší než v USA. Evropská nakladatelství vydávají v průměru dvacet až čtyřicet titulů ročně. Pokud jde o prodej knih, nejvíce na hlavu se jich prodává ve Finsku, Dánsku a Velké Británii. V půjčování z veřejných knihoven dominují skandinávské státy (s Finskem v čele), následované státy pobaltskými. Pro skandinávské státy, které představují v rámci Evropy velmi svébytný knižní subkontinent, platí daleko silnější ingerence států (dotace, regulace, určování pravidel). Ten se snaží liberální živelnost trhu výrazně usměrňovat. Například v Norsku panuje dohoda mezi nakladateli a knihkupci, že tituly musí být drženy na skladě nejméně dva roky. Ve stejné zemi stát vykupuje od nakladatelů tisíc výtisků každého titulu vydaného v norštině a dává je k dispozici veřejným knihovnám.⁶⁾ Dánsko má sice velmi vysokou DPH na knihy, nejvyšší v Evropě (25 procent; viz příloha 7), ale současně má velmi propracovaný program podpor a grantů — spisovatelům, nakladatelům i knihovnám. To, co si stát vezme z prodeje každé knihy, je přerozděleno a štedře investováno do podpory literatury a čtení.

Knižní trh starého kontinentu je ve svém úhrnu charakterizován velkým množstvím firem s malým počtem zaměstnanců: evropské firmy jich mají v průměru sedm, v USA to je sto. Velká diverzifikace a fragmentarizace panuje i na trhu s e-knihami.

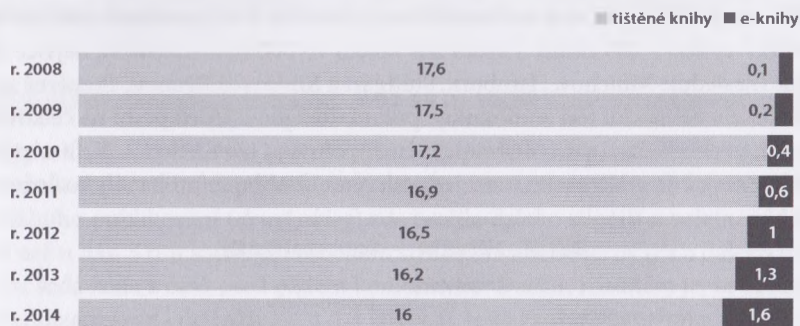
Graf 1.2 (s. 19) ukazuje poměr tištěných a elektronických knih (včetně prognózy) na pěti nejsilnějších trzích.

Vidíme, že objem zůstává víceméně zachován; finanční úbytky na straně knih tištěných jsou kompenzovány příjmy na straně knih elektronických. Pokud jde o strukturu, na evropských trzích v poslední době mírně posílil segment beletrie a knih pro děti, naopak oslabil segment odborných knih.

K leitmotivům poslední doby, které se objevují v rámci agendy Evropské unie, patří debaty o pevných cenách, přičemž tendencí je od systému pevných cen postupně ustupovat. Je potvrzeno, že systém pevných cen je na jedné straně schopen více ochránit malé nakladatele (i prodejce), ale na druhé straně snižuje volnou soutěž na knižním trhu a dusí jeho růst. Často tato strategie vede k všelikým úskokům a chytristikám. Tak byl například v Německu vydán pátý díl *Harryho Pottera* s fixní cenou, přičemž již o několik

6) Viz GRISWOLD, Wendy. *Regionalism and the Reading Class*, Chicago — London: The University of Chicago Press, 2008, s. 128–159.

Graf 1.2 Pět největších knižních trhů EU — tištěné vs. elektronické knihy (mld. eur)

Zdroj: Idate (2011)

měsíců později jedno knihkupectví začalo tyto výtisky prodávat jako „poškozené“ za zhruba polovinu původní fixní ceny.

Vede se debata, zda by se daň z přidané hodnoty (DPH) na e-knihy neměla srovnat s daní za knihy tištěné, která je téměř ve všech případech nižší. Klade se otázka, zda například více nepodporovat překlady z menších jazyků a kultur, a to na úkor stále expanzivnější angličtiny. V poslední době se klíčovým bodem agendy stává podpora gramotnosti a vzdělanosti jako hlavních motorů socio-ekonomického růstu: zářným příkladem může být Finsko jako země s velmi vysokým počtem těch, kdo si knihy kupují i půjčují, a zároveň země, jež se umísťuje na předních místech ve výzkumech PISA (matematická, přírodovědecká a čtenářská gramotnost). V evropské agendě se dostává i na téma čtenářství a toho, jak je proměňují procesy digitální revoluce.

Za silné stránky evropského knižního trhu se pokládá schopnost angažovat velmi kvalitní pracovníky, a to zejména díky tradici a pozornosti, jež se v Evropě dlouhodobě knize věnuje. Za výhodu se považuje i vzdělané čtenářské publikum. Slabou stránkou je naopak nepříliš velký inovativní potenciál (strategie firem se v okamžicích krize soustřeďují spíše na redukci než na restrukturalizaci a nové nápady). V poslední době začíná být velkým problémem evropského knižního prostoru stále se zvyšující nadprodukce titulů, již lze sice zvládnout výrobně, ale už nikoli prodejně, tedy fakt, že trh je poháněn spíše produkcí (*supply driven*) než prodejem (*sales driven*).

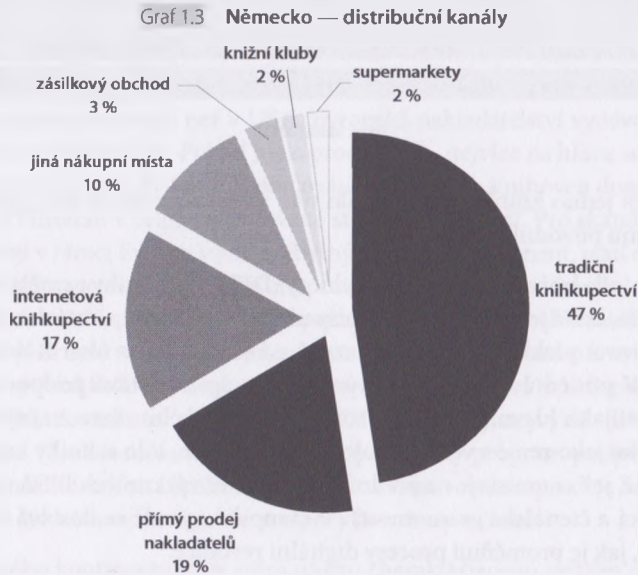
SOUSEDÉ

NĚMECKO

Největší evropský trh a třetí největší trh na světě,⁷⁾ jenž navíc může těžit i z dalších německy mluvících zemí či oblastí (Rakousko, Švýcarsko, Lucembursko). Jde o trh asi

7) V části o knižním trhu našich sousedů čerpáme z těchto zdrojů: DOBROŁĘCKI, Piotr. *Dwudziestolecie wolnego rynku książki w Polsce (1989–2009)*, Warszawa: Biblioteka Analiz, 2010; FUCHSHUBER, Ina. *Der Buchmarkt in Österreich*, Norderstedt: GRIN, 2005; KAUFMAN, Peter B. „Central and Eastern Europe“, in: ALTBACH, Philip G. — HOSHINO, Edith S. (eds.). *International Book Publishing*, cit. dílo, s. 531–538;

tricetkrát větší než český. Počet titulů se v posledních letech ustálil na zhruba 95 000 (94 698 v roce 2012), přičemž za posledních patnáct let sledujeme postupný nárůst — v roce 1997 vyšlo 77 889 titulů. Působí zde kolem 15 000 nakladatelství; nejvíce jich je v Berlíně (následuje Mnichov, Hamburk, Stuttgart a Kolín nad Rýnem). Poměrně značné popularitě se v Německu těší audioknihy; pokud však jde o jejich podíl na celkové produkci, jsou to necelá čtyři procenta; z nich téměř polovinu tvoří beletrie. Není nepodstatné podívat se, jak je v Německu mezi jednotlivými distribučními kanály rozložen zisk.

Zdroj: Börsenverein des Deutschen Buchhandels (2012)

Nejviditelnější tendencí posledních let je mírná ztráta tradičních knihkupectví a supermarketů a posilování internetu; podíl přímého prodeje, tj. prodeje od nakladatele k nabyvateli, je víceméně konstantní. Počet dospělých (15+ let) deklarujících čtení aspoň jedné knihy za rok je něco málo přes 70 procent, přičemž 50–60 procent obyvatel si ročně koupí aspoň jednu knihu. Pro nákupní cyklus platí v Německu totéž co i jinde v Evropě, a sice pravidlo „20–20–20–40“, tj. že v každém z prvních tří kvartálů se prodá 20 procent ročního objemu, v kvartálu posledním je to dvojnásobek (tzv. efekt Vánoc). Z trendů poslední doby je nutno uvést stabilní postavení beletrie, ale znatelný úbytek knih věcných a odborných; stále (ba mírně posilující) postavení si v tomto segmentu udržují jen kuchařky. — Německo se může pyšnit i největší knižní událostí roku v rámci celého světa:

Kovač, Miha. „The State of Affairs in Post-Communist Central and Eastern European Book Industries“, *Publishing Research Quarterly* 18, 2002, č. 3, s. 43–53; „Rynek książki w Polsce 2012“, on-line: http://www.instytutksiazki.pl/upload/Files/rynek_ksiazki_2012.pdf [přístup 2013-12-06]; SCHRAPE, Jan-Felix. *Der Wandel des Buchhandels durch Digitalisierung und Internet*, on-line: http://www.uni-stuttgart.de/soz/oi/publikationen/SCHRAPE2011_Wandel_des_Buchhandels.pdf [přístup 2014-03-31]; UHLIG, Christian. „Buchhandel“, in: FRANZMANN, Bodo ad. (eds.). *Handbuch Lesen*, Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengrehren, 2001, s. 356–393; WACHTEL, Andrew Baruch. *Remaining Relevant after Communism. The Role of the Writer in Eastern Europe*, Chicago — London: Chicago UP, 2006.

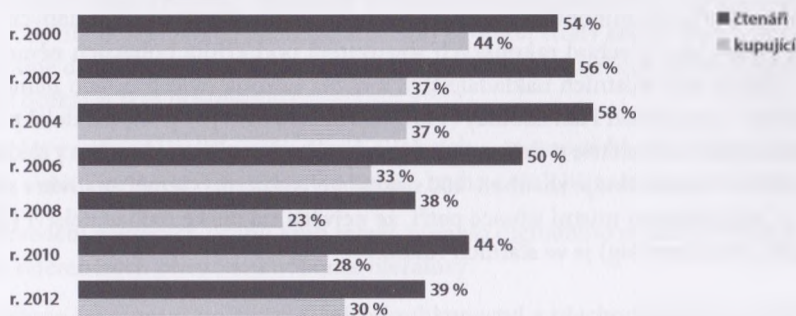
každoročním knižním veletrhem ve Frankfurtu nad Mohanem. Z tohoto pohledu lze Frankfurt považovat za hlavní světové město knižního trhu.

POLSKO

Stejně jako Česká republika si i Polsko muselo za posledních pětadvacet let projít procesem transformace státních podniků na podniky z větší části soukromé, přičemž oblast neoficiálního publikování (*drugi obieg*) zde tvořila daleko silnější a veřejně viditelnější proud než u nás. S tím souvisel i mnohem strukturovanější černý trh a daleko rozvinutější tzv. šedá zóna z časů před pádem komunismu. Dalším rozdílem je, že začátek polské liberalizace spadá do roku 1988. Už tehdy, tj. ještě za starého režimu, začaly vznikat soukromé officíny, jakkoli skutečný *boom* nastal až na přelomu let 1989 a 1990. Polský trh díky své velikosti také daleko více přitahoval cizí kapitál než trh český. Své centrum pro střední a východní Evropu si zde zřídilo například kanadské nakladatelství Harlequin Enterprises, které v polovině 90. let publikovalo v Polsku více než polovinu výtisků veškeré beletrie (kolem 20 milionů výtisků).⁸⁾

V Polsku se v poslední době velmi silně snížil počet čtenářů (v roce 2002 nepřčetlo za rok ani jednu knihu 44 % obyvatel starších 15 let, v roce 2012 to už bylo 61 %), což s sebou zákonitě táhne dolů i počty těch, kdo knihy kupují. Trendy let 2000–2010 ukazuje následující graf.

Graf 1.4 Polsko — čtenáři a kupující (2000–2012)⁹⁾

Zdroj: Biblioteka Narodowa

Polský trh je co do příjmu z prodeje knih asi dvakrát větší než český. Ročně vychází na počátku 21. století něco přes 20 000 knih (v roce 2011 to bylo 31 515, ale v roce 2013 už 34 147), přičemž počet vycházejících knih v poslední době mírně stoupá. Pozoruhodný je polský trh poměrem prvních a dalších vydání; tento poměr je 60 : 40 (u nás to je zhruba 85 : 15). Pokud jde o distribuční kanály, více než polovina knih se prodá v tradičních knihkupectvích, přes internet to bylo v poslední době něco málo přes deset procent.

8) Viz SZYSZKOWSKA, Ewelina Maria. *Odmiany uczuć. Popularny romans kieszonkowy w Polsce 1990–2000*, Warszawa: Biblioteka Narodowa, 2003, zejm. s. 31.

9) Čtenář = aspoň jedna (deklarovaná) přečtená kniha za rok, kupující = aspoň jedna (deklarovaná) zakoupená kniha za rok.

Ke specifikům tamní situace patří, že se poměrně velké procento knih prodává v novínových stáncích (*kiosk*), jakkoli i tento kanál postupně slábne. Průměrný náklad knih je téměř 5 000 výtisků, ale trvale se každým rokem snižuje. Podíl překladů na produkci je kolem 30 procent (26 procent v roce 2011). V roce 2011 působilo v Polsku více než 20 000 nakladatelství, z nichž však aktivních (aspoň jedna vydaná kniha za rok) je kolem deseti procent. V poslední době je — v souladu s trendy jinde — výrazně na vzestupu prodej e-knih a audioknih. Probíhá i velmi pozvolná vlastnická a kapitálová koncentrace.

Z toho, co se čte a kupuje nejvíce, lze usoudit, že vlna globálního bestselleru se velmi rychle přelévá i do Polska (D. Brown, S. Meyer/ová/, P. Coelho ad.), nicméně pevné místo si stále udržuje domácí klasika (A. Mickiewicz, H. Sienkiewicz ad.). Vztah Poláků k jejich literárnímu kánonu, který byl vždycky silný, však v poslední době povážlivě slábne. Velmi výraznou oblastí čtenářského a kupního zájmu, zejména žen, jsou romance (tzv. *guilty pleasure*). Velké pozornosti se těší domácí autorky tohoto žánru (K. Grochol/ová/, M. Kalicińská).

RAKOUSKO

Roční obrat činí asi 790 milionů eur (2011), čímž je tento trh o něco více než dvakrát větší než trh český. Počet vydaných titulů se v poslední době pohybuje mezi sedmi a osmi tisíci ročně (8 132 v roce 2011), přičemž toto množství v poslední době roste. Charakteristickou vlastností rakouského trhu je jeho blízkost k trhu německému, což výrazně ovlivňuje nakladatelskou i prodejní politiku. Rakousko je součástí německojazyčného trhu zahrnujícího sto milionů obyvatel. Samozřejmě je pronikání titulů vydaných v Německu, stejně jako přechod rakouských spisovatelů pod křídla bohatších německých oficín. Týká se to i místních nakladatelství, z nichž několik bylo prodáno německým vlastníkům — například Paul Zsolnay (1996). Struktura trhu je v poslední době poměrně stabilní. Zatímco beletrie si drží své postavení, u věcné a odborné literatury sledujeme jistý pokles. V Rakousku je zhruba 1 400 nakladatelství, z nich téměř polovina sídlí ve Vídni. K zvláštnostem místní situace patří, že největší rakouské nakladatelství (Österreichische Bundesverlag) je ve státních rukou.

SLOVENSKO

Ještě před dvaadvaceti lety bylo Slovensko součástí společného trhu československého. Po roce 1989 byl tento trh nucen projít stejnými transformačními procesy a namnoze i velmi podobnými problémy jako trh český (pokles kvality překladu, nadprodukce, odliv zájmu o domácí beletrii, vysoký rabat pro prodejce a distributory, špatná platební morálka). Mezi českým a slovenským trhem panuje značná asymetrie: počet českých knih proudících na Slovensko je mnohonásobně vyšší než obráceně — české knihy tvoří na Slovensku až třicet procent všech prodávaných titulů, zejména ve velkých městech. Odhaduje se, že roční obrat byl v posledních letech kolem sto milionů eur, což je asi třikrát méně, než kolik vykazoval trh český; počet vydavatelů byl 1 657 (v roce 2012). V poslední době vychází ročně mezi sedmi až deseti tisíci titulů (10 123

v roce 2012).¹⁰⁾ Průměrný náklad knihy je asi 1 400 výtisků (na počátku 90. let to bylo 11 000). Spolehlivost údajů o počtu titulů, jejich nákladu, jakož i obratu je však velmi nízká, a to zejména kvůli jejich neúplnosti. Důvodem jsou i krachy distribučních firem a prodejců, po nichž zůstávají ve skladech nedobytné knihy. Jiné knihy jsou sice prodané, ale nakladatelé za ně nedostávají dlouho zaplacené, takže je těžké je registrovat — pouze vydané, nebo i prodané? Rozdílem oproti české situaci je o něco propracovanější systém dotací a grantů a také to, že na trhu existuje jeden tzv. silný hráč. Je jím knihkupecká síť Panta Rhei (27 prodejen na konci roku 2013).¹¹⁾ V roce 2012 jí hrozil kvůli neproplácení faktur dodavatelům (vydavatelstvím) bankrot, ale vyhnula se mu tak, že uzavřela partnerství s finanční skupinou J & T. Jedním z důvodů tohoto stavu, soudí experti, je pomalá reakce na nástup internetového obchodování, tj. zbytečně velká prodejní plocha. — Na počátku 21. století se slovenský trh — po vcelku divokém období 90. let — stabilizoval; v letech 2003–2004 následoval jeho propad o třetinu. V dalších letech se jeho stav víceméně ustálil. Od počátku 21. století povolna klesá počet těch, kdo si za rok koupí aspoň jednu knihu — v posledních letech jich je kolem 40 procent.

VÝHLEDY DO BUDOUČNA

Místo zobecňujících závěrů se pokusme — formou několika tezí — o krátký výhled na to, co by se mohlo s knižním trhem stát v ne úplně vzdálené budoucnosti. Vynasážíme se vyhnout krajnostem, jak je vyznačuje Robert Darnton:¹²⁾ na jedné straně „utopickému entuziasmu“ pramenícímu z okouzlení novými technologiemi a na straně druhé „jere-miádě“, za níž stojí přesvědčení, že jsme svědky úpadku, ztráty kulturnosti, a že se proto dostáváme do stále větší závislosti na technologiích, a tedy i na těch, kdo je ovládají. Lze zřejmě očekávat tyto procesy:

- ▶ nárůst prodeje e-knih na úkor knih tištěných a postupné hledání rovnováhy mezi oběma těmito formami; dynamika nárůstu e-knih se však již znatelně zpomaluje
- ▶ převedení některých druhů knih téměř zcela do digitálního prostředí; týká se to zejména referenčních příruček a odborné literatury
- ▶ postupné snižování počtu tradičních knihkupectví a přechod prodeje ve stále větší míře do způsobu on-line; kamenné knihkupectví však jistě nezanikne, leč do značné míry změní své funkce
- ▶ míra koncentrace bude nadále pokračovat: stále méně společností bude kontrolovat stále větší část trhu; otázkou je, kde se zastaví a jaké vyvolá protitlaky
- ▶ posílení globalizace, tj. stále masivnější nárůst tzv. globálního bestselleru ve stále větší části světa

10) <http://www.culture.gov.sk/vdoc/424/sumare-2012-215.html> [přístup 2013-12-07].

11) V roce 2010 expandovala i na český trh: stala se polovičním vlastníkem prodejní sítě Neoluxor.

12) DARNTON, Robert. *The Case for Books*, cit. dílo, s. 15.

- ▶ předchozí jev asi bude vyvolávat protitahy: posilování alternativních okruhů prodeje a vůbec čtenářské kultury (subkultury a čtenářská ghetta); dá se očekávat silnější prosazování tzv. *globalizace*, tzn. adaptace globálních praktik na místní poměry
- ▶ další přehřívání trhu, tj. rovněž protikladná tendence ke globalizaci: snaha nakladatelů kompenzovat stále se snižující náklady knih vydáváním většího a většího množství titulů
- ▶ hledání účinné zbraně proti copyrightovému pirátství, a to mnoha prostředky: právními (postihy), technickými (způsob zabezpečení), ekonomickými (snížení ceny), edukačními (výchova k respektu vůči duševnímu vlastnictví) a společensko-politickými (veřejné odmítání takovýchto praktik)
- ▶ nárůst počtu knih vydávaných vlastním nákladem a hledání publikačních kanálů, které by daný způsob efektivně včlenily do knižního trhu
- ▶ rozostřování hranic knižního světa: bude stále méně patrné, co jsou speciální obchody s knihami a tiskovinami a co jsou obchody se širokou nabídkou různých mediálních produktů; velká nakladatelství budou stále více řízena „univerzálními“ manažery, kteří budou v jejich chodu uplatňovat pravidla platná pro mediálně-zábavní průmysl, nikoli pravidla vydavatelská
- ▶ lze možná očekávat i návrat k papíru, neboť o něm víme, jak se chová v čase, zatímco u digitálních nosičů to nevíme; navíc jsou tyto nosiče závislé nejen na spolehlivosti média, ale také na jeho softwarové obsluze, která velmi rychle zastarává

Shrnutí: Světový knižní trh zasáhly procesy koncentrace a globalizace, které tak zcela příčinně nesouvisejí s digitální revolucí. Lze je totiž sledovat už od konce 70. let minulého století. Struktura světového trhu (počet vydaných výtisků a obrát) se od 60. let změnila jen nepodstatně — dominance Evropy a západního světa nadále přetrvává.

Současný český knižní trh

Některá srovnání s českou situací zazněla již v kapitole předchozí. Podívejme se však na současný stav českého trhu podrobněji. Budujeme si tím také předpolí k hlavnímu tématu výzkumu, které najde svůj průchod ve třetí části knihy (kapitole 9 a 10). Zde ho nahlédneme optikou celkového přehledu, stejně jako optikou účastníků a znalců, ve třetí části to bude optika uživatelů.

ČTYŘI HLEDISKA ¹⁾

1. Z hlediska *posunu*: od konce 80. let prošel český knižní trh několika procesy, které z něj učinily organismus liberalizovaný a transformovaný, otevřený a dostatečně pružný, i když pořád ne zcela průhledný a ne se zcela rovnými podmínkami pro všechny. Došlo se k poznání, že ekonomický liberalismus (trh) nemůže být jediným organizačním principem v řetězci nakladatel — distributor — prodejce — čtenář. Jako stejně nebezpečné se však ukázalo i ponechat knihy zcela mimo dosah čtenářů a jejich zájmů, tedy pouze v autonomním (často i autistickém) světě grantů a dotací.

Optikou čísel vypadají posuny od 80. let do roku 2013 takto:

Tab. 2.1 Český knižní trh 1985–2013

	r. 1985	r. 1990	r. 1995	r. 2000	r. 2005	r. 2010	r. 2013
tituly celkem	4 004	4 136	8 994	11 965	15 350	17 054	17 876
z toho beletrie	586	553	3 214	3 281	3 340	4 447	5 190
podíl beletrie na celkovém počtu	15 %	13 %	36 %	27 %	21 %	26 %	29 %
počet vydaných titulů na 1 000 obyvatel	0,4	0,4	0,9	1,2	1,5	1,7	1,8

Zdroj: Národní knihovna ČR

1) V této části vycházíme ze závěrečné kapitoly publikace Zdeňka ŠIMEČKA a Jiřího TRÁVNÍČKA *Knihy kupovatí. Dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha: Academia, s. 442–445; dále čerpáme především z těchto studií: HALADA, Jan. „Předmluva“, in: TÝŽ. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006*, Praha: Libri, 2007, s. 7–21; PISTORIUS, Vladimír. *Jak se dělá kniha*, Příbram: Pistorius & Olšanská, 2011 [3., přeprac. a dopl. vyd.], zejména s. 27–46; ŠMUKALOVÁ, Jiřina. *Cold War Books in the 'Other' Europe and What Came After*, Leiden — Boston: Brill, 2011.

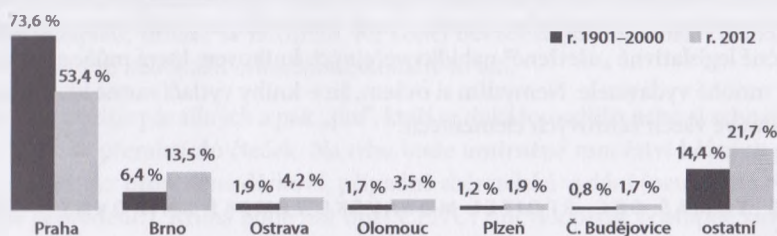
2. Z hlediska *struktury*: zažíváme svár entuziasmu a liberalismu, tj. až obrozenecko-krameriovské odhodlanosti (službě knize) a racionálně chladných ekonomických pravidel (podnikatelského pragmatismu). Sotva však jde o nějaké překvapení — to vše tady již bylo, latentně dokonce i v časech socialistických. Specifikem situace po roce 1989 je čekání na to, že tato odhodlanost musí někdy narazit na „objektivní“ danosti. Ale ono pořád nic. Počet nakladatelů, distributorů a titulů neklesá; koncentrace jednotlivých subjektů je velmi pomalá. A takovýto malý trh už přece další nápor nemůže vydržet — říkají mnozí. A dodávají: roztáčet další spirálu ještě rychlejšího přísunu novinek, a tím zkracovat „regálový čas“ (při současném snižování nákladu) nelze. Jen se to ovšem víceméně stejnými slovy konstatuje už dvacet let, od první odbytové krize v roce 1992. Vypadá to, že nestabilita se na českém knižním trhu stala jevem stabilním. To, co se zpočátku zdálo provizoriem (s příslibem blížících se změn), se tedy postupně ustálilo jako norma.

3. Z hlediska *mezinárodního*: v produkci knih na počet obyvatel se Česká republika zařadila na jedno z čelných míst ve světě; velmi vysoký je i počet aktivních čtenářů. Po západním způsobu se podařilo vytvořit několik fungujících distribučních a prodejních sítí. Internetový prodej je schopen nabídnout shodné uživatelské standardy, na jaké jsou zvyklí čtenáři ve vyspělých zemích. Strategickou nevýhodou je však to, že je český trh poměrně malý, a také to, že je značně podkapitalizován. Na rozdíl od vyspělého světa na něm chybějí tzv. „velcí hráči“, což se projevuje daleko větší roztříštěností a často rezignací na dlouhodobější strategie i nedůslednou propagací. Na druhé straně však tato roztříštěnost (menší míra homogenizace) zaručuje českému trhu větší pružnost, jež se projevuje například variabilnějším zprostředkováváním zahraničních novinek, tj. důrazem i na menší literatury, takže český čtenář má daleko plastičtější obraz o tom, co se vydává ve světě, než například čtenář americký. Oproti západním zemím se český trh vyznačuje i nedostatkem spolehlivých dat (náklady, objem finančních prostředků, honorářová politika) a neochotou je sdělovat. Za západními standardy výrazně stále zaostává sféra univerzitní (zejména ediční dramaturgií a distribučními kanály).

4. Z hlediska *historického*: v době pobělohorské a za protektorátu si česká kniha odbyla zkušenost svého ohrožení, za národního obrození a první republiky bylo jejím motivem ustavování a rozšiřování struktur pro její existenci a oběh, doba socialismu jí zase nabídla poznání její mocenské instrumentalizace. I polistopadové období mělo, stejně jako téměř všechna období předchozí, svou vizi, již bylo popoháněno. Bylo to vysvobození knihy z područí moci a ideologie. V této představě hrálo důležitou roli splácení dluhů a zaplňování bílých míst, čili čas minulý. Daný cíl se však naplnil poměrně brzy. Poté nastalo svého druhu prázdno. Jako by sociálnímu životu knih chyběl nějaký vyšší důvod. Vydávat současnou produkci, kultivovat vztahy mezi různými subjekty knižního trhu, zlepšovat profesní standardy? Ano, určitě, ale není to trochu málo? Nezavání to pouze udržováním chodu? Z pátera Vrby přece nelze jen tak udělat profesionálně korektního obchodního agenta! A Matěj Václav Kramerius také nebyl jen pouhým podnikatelem, jemuž se shodou okolností do jeho obchodnické cesty připletly knihy. Zákonitě došlo na „potíže rovin“, tedy na to, jak knihu obhajovat a rozšiřovat v časech normálních. Nicméně i tady se ukazuje, že kniha má v českém prostředí stále hodně daleko k tomu, aby se stala pouhou obchodní komoditou, srovnatelnou například s oblečením, kosmetikou či elektronikou.

Největšími nakladateli roku 2013 byli tito: nakladatelská skupina Albatros Media (730 titulů za rok), nakladatelská skupina Euromedia Group (510), Vydavatelství Univerzity Palackého (418), Grada Publishing (371), Egmont (369) a MOBA (337). Podíl této první pětky na celkové titulové nabídce činil 13,2 %. Ve Finsku tvoří podíl největších pěti nakladatelství 72 %, v Nizozemsku 75 % a ve Francii dokonce 78 %. Celkový počet registrovaných nakladatelských subjektů v roce 2013 dosáhl čísla 5 796, přičemž na celkové roční produkci se jich podílela ani ne polovina (2 037). Co do vlastnické struktury bylo 75 % nakladatelství soukromých, druhou největší skupinu tvořila nakladatelství vysokolekolská (14 %). Překlady tvořily 37 % produkce; podíl prvních vydání a vydání dalších byl 88 : 12. Z pohledu knižního zeměpisu situace vypadá takto (viz následující graf).

Graf 2.1 Podíl jednotlivých měst na titulové nabídce

Zdroj: Svaz českých knihkupců a nakladatelů

Odhaduje se, že roční objem prostředků (obrat), který v současnosti českým knižním trhem projde, je asi 8,2 miliardy korun; největší knihkupeckou sítí byl ke 3. září 2013 Kanzelsberger, a. s. (48 prodejen); nejnavštěvovanějším internetovým knihkupectvím Kosmas.cz; podíl přeložených titulů na celkové produkci v roce 2012 byl 34 %, z čehož překlady z angličtiny tvořily více než polovinu (57 %). Pokud jde o elektronické knihy, odhaduje se, že v roce 2012 jejich prodej představoval 0,35 % (asi 200 000 prodaných exemplářů) finančního objemu českého knižního trhu. Podíl internetových knihkupectví na celkovém maloobchodním obratu se odhaduje na 12–15 %.²⁾

POHLEDEM AKTÉRŮ A ZNALCŮ

V této části bychom chtěli dát slovo těm, kdo se na českém knižním trhu pohybují či pohybovali v roli jeho aktérů, respektive jsou jeho dlouholetými a zasvěcenými pozorovateli. Oslovili jsme je (na podzim 2013) s těmito dvěma otázkami:

1. Jak hodnotíte současný český knižní trh (jeho přednosti a nedostatky)?
2. Jaký očekáváte jeho další vývoj?

2) Všechny údaje viz Pistorius, Vladimír ad. *Zpráva o českém knižním trhu 2012/2013*; dostupné na <http://www.sckn.cz/content/zpravy/file-936.pdf> [přístup 2013-11-08]; Císař, Jaroslav. „Vydávání knih v ČR v roce 2013 (část 1)“, *Biblio, příloha Literárních novin* 2 (7), březen 2014, s. 16–18; Týž. „Vydávání knih v ČR v roce 2013 (část 2)“, *Biblio, příloha Literárních novin* 2 (7), duben 2014, s. 8–9.

1. Napjatá atmosféra a tvrdý konkurenční boj, které zdánlivě nejsou vidět. Řada malých knihkupeckých firem zřejmě skončí, protože nemohou odolat tlaku silné konkurence. Momentálně je vše překryto slušnými prodejci, které jsou i důsledkem toho, že se na pulty dostávají globální bestsellery. Ovšem slevám nabízeným zásilkovými službami nemohou malí knihkupci příliš odolávat. Bohužel stále přetrvává jisté pokrytectví: navenek deklarované hroucení z relativně vysoké DPH na knihy a jejich cen, z drastického poklesu u prodejů apod., ale mezi čtyřma očima potvrzení, že ten pokles není tak dramatický a že prodej knih nejsou zase tak nízké. S velikostí našeho knižního trhu samozřejmě nelze nic dělat, ale podle mého názoru se stále více rozevírají nůžky mezi knižní nabídkou v hlavních městských centrech a malých obcích v regionech.

2. Bezesporu nastane ještě větší rozšíření e-knih a dostupnosti titulové nabídky, ovšem pirátství související s nelegálním šířením e-knih bude velkým problémem v případě nedostatečné legislativně „ošetřené“ nabídky veřejných knihoven, která může až existenčně ohrozit mnohé vydavatele. Nemyslím si ovšem, že e-knihy vytlačí nutně klasickou tištěnou knihu ve všech žánrových elementech.

TOMÁŠ GEC, ŘEDITEL MORAVSKÉ ZEMSKÉ KNIHOVNY³⁾

1. Na trhu rozhoduje několik velkých hráčů, ale zatím není tak koncentrován jako na Západě, což je, myslím, dobře. Knihy stále vycházejí a nezbyvá než doufat, že sazba DPH klesne na úroveň jiných vyspělých evropských zemí — tady věřím ve změnu k lepšímu.

2. Postupně se prosazují e-knihy a bude zajímavé sledovat, jakou část trhu v zemi s malým trhem nakonec zaberou. Otázkou je, jak se ministerstvo školství postaví k elektronickým učebnicím, což je klíčová věc pro budoucnost vzdělávání u nás. Zajímavé bude sledovat, zda se podaří prosadit změnu autorského zákona již dojednanou zástupci nakladatelů, knihoven a Dilie, který by dokázal v knihovnách zpřístupnit veškerou zdigitalizovanou *out-of-print* produkci. Zákon zatím nebyl předložen, ale pokud bude schválen, zásadně změní dostupnost dřívější knižní produkce.

JINDŘICH JŮZL, ŠÉFREDAKTOR
NAKLADATELSTVÍ ODEON (EUROMEDIA GROUP)

1. Trh vnímám jako stabilizovaný, koncentrováný. I přes tvrdou konkurenci nakladatelé nekrachují, majitelé firem se nemění (akvizice z posledních let jsou výjimky), počet vydaných titulů se ustálil (tj. oproti minulým obdobím klesl). Existuje široká nabídka překladových titulů. Zlepšily se šance pro začínající autory. Fungují distribuce, knihkupectví se udržela. Zdomácněly nové trendy: nákup knih přes internet, e-knihy. Vzrostla průměrná cena knihy kvůli sazbě DPH, což je negativum pro nákup, větší roli začaly hrát

3) Do 31. 8. 2014

knihovny. Jako negativum hodnotím zadluženost firem, neschopnost platit pohledávky, ustálení modelu „každý někomu dluží“ jako standard.

2. Po překonání krize dojde k mírnému zlepšení. Neměl by se zvyšovat počet vydaných titulů. Možná dojde ke snížení DPH. Dražší publikace budou nadále na ústupu. Vzroste prodejní význam e-knih, jejich podíl bude stoupat pomalu. Pravděpodobně se objeví trend *self-publishing*. Vznik nových větších firem je nereálný, může ale dojít k dalšímu spojování (nakladatel a distribuce) či k akvizicím (nakladatel, e-distributor).

EVA KAISEROVÁ, MAJITELKA NAKLADATELSTVÍ JONATHAN LIVINGSTON, ŘEDITELKA NAKLADATELSTVÍ FORTUNA LIBRI

1. Přecpaný. (Špatně?) Čtenář je dezorientovaný. Už několik let čekám, kdy se sníží počet nakladatelů. Ale vydávat knihy je tak snadné! (Dobře?) Jakákoliv umělá brzda je nesmysl. Jedinou možnou regulaci mají v rukou tiskárny. Dokud budou trpělivě čekat, zda jim nakladatelé zaplatí, situace se nezmění. Ke konci devadesátých let v naší branži chyběl jeden roční obrat, nedokážu odhadnout, kolik je to teď.

2. Moje vize: přežije pár silných a pak „jiní“, kteří se dokážou odlišit nebo si sehnat peníze mimo. Čtivo se přemístí do čteček. Na trhu bude umírněné množství běžných papírových knih a hezky provedená dárková, případně sběratelská vydání (nemluvím o kvalitě textu, ale provedení!). Kniha bude mít opět CENU! Encyklopedie postupně zmizí, teta Wiki či strýček Google jsou rychlejší a aktuálnější, leporela a dětské knížky budou aktivně propojeny s tabletem. A pak nastane doba, kdy čist PAPÍROVOU KNIHU bude SEXY!

DANA KALINOVÁ, ŘEDITELKA PRAŽSKÉHO VELETRHU SVĚT KNIHY

1. Český knižní trh se stabilizoval, dnes na něm operují zavedené distribuční firmy se sofistikovanými informačními i prodejními systémy. Stížnosti na nepřehlednost trhu již nejsou zcela opodstatněné, nabídce knih napomáhají i nadnárodní internetové projekty. Nakladatelé věnují větší pozornost „tváři“ své firmy, obsahu své nabídky i marketingu. Rezervu spatřuji v oblasti knihkupecké, kde vidím určitý nedostatek inovace a kreativity, již by měl zákonitě vyvolávat střemhlavý rozvoj technologií. Velkým problémem je příliš vysoká DPH na knihy, a pokud dojde k jeho snížení či úplnému zrušení, věřím tomu, že se prodeje opět zvednou.

2. Další vývoj knižního trhu bude ovlivňovat ekonomická situace společnosti a technologický vývoj nakladatelského průmyslu; významnými hráči na trhu se stanou i producenti čtecích zařízení a portálů s nabídkou e-knih. E-knihy jsou a budou souběžným produktem nakladatelství, jak tomu bylo v době vývoje CD-ROMů, častým jevem začíná být tzv. *self-publishing*, kdy autor vydává knihu (většinou elektronickou) sám a zajišťuje si její internetový prodej. Rozmach zažívají e-knihy především v rámci teritoriálně i jazykově velkých trhů (USA, anglofonní oblasti); dostává se tím do popředí otázka marketingu příběhu, literárního obsahu, jenž může být vydán v různých formátech. Určujícím hlediskem je však vždy čtenářský zájem.

JAN KANZELSBERGER, MAJITEL
NEJVĚTŠÍHO ČESKÉHO ŘETĚZCE KNIHKUPECTVÍ

1. a 2. Problémy knižního trhu nevidím nikterak dramaticky, s ohledem na jeho velikost nás trápí jeho podfinancování (kterému škodí DPH na knihy obecně) a částečně i nezáměr státu o kulturu, ale to je již trochu i z jiného soudku. A vývoj? Možná už ani Pán Bůh neví, co nás vůbec čeká.

PAVEL MANDYS, KULTURNÍ PUBLICISTA, SPOLUZAKLADATEL
A SPOLUORGANIZÁTOR VÝROČNÍCH CEN MAGNESIA LITERA

1. a 2. Český knižní trh byl od devadesátých let především značně podfinancovaný a roztržštěný a na rozdíl od západoevropského průměru v něm bylo podstatně větší procento nakladatelů-nadšenců, kteří na rozdíl od nakladatelů-podnikatelů příliš nehleděli na rentabilitu vydávaných titulů, ale spíše na jejich uměleckou kvalitu. To bylo a je na jednu stranu výhodné pro vášnivé (nebo zkušené, chcete-li) čtenáře, kteří ocení bohatost a pestrost nabídky, ostatní však byli nepřehlednou nabídkou spíše dezorientováni a pro stabilitu trhu jako takového to byl problém. Chybělo tradiční rozlišení na bestsellerové čtivo, široce akceptovaný kvalitní *mainstream* a náročnou uměleckou literaturu; zatímco oba krajní póly tu existovaly, kvalitní domácí *mainstream* byl nerozlišitelný. V posledních několika letech však posilují silné subjekty (nakladatelské i distribuční: Albatros Media, Host, Argo/Kosmas, Neoluxor) a oslabují nebo mizí subjekty slabší, přičemž nové na rozdíl od let 1990–2005 už téměř nevnikají. To bude podle mne také trend dalších let, i když to nebude postupovat nikterak rychle. Největší potenciální problém vidím v čím dál mizivější mediální reflexi knih, zejména novinek — s tím, jak budou pomalu zanikat klasická tištěná média či kulturní a literární rubriky v nich.

JIRÍ PADEVĚT, ŘEDITEL NAKLADATELSTVÍ ACADEMIA

1. a 2. Knižní trh je pestrý, přeplněný, komisní, ale zatím fungující. Na jedné straně velcí hráči, distribuce a sítě, na druhé straně řada malých knihkupců a nakladatelů. Otázkou zůstává, zda se tyto dvě skupiny začnou požírat, nebo zda budou pomalu vznikat dva různé světy, nebo řada malých světů pro různé typy čtenářů a literatury. Velcí budou požírat malé, ale jen ty malé, o které budou mít zájem ekonomický. Takže malí, kteří se udrží a mají obsah zajímavý pro ne zcela běžného čtenáře, mají šanci stát se sice malou, ale stálící a jistotou knižního trhu. Velké může vždycky někdo prodat dál a začít prodávat něco jiného.

JIRÍ PELÁN, VYSOKOŠKOLSKÝ UČITEL,
BÝVALÝ ŠÉFREDAKTOR NAKLADATELSTVÍ ODEON

1. Produkce je dlouhodobě naddimenzována a rytmus novinek je příliš hektický. V zásadě se mi však zdá, že knižní trh je relativně stabilizovaný: nakladatelé si našli svá zájmová teritoria, zpřehlednili svou produkci systémem edic, vychází spousta kvalitních titulů a zpravidla i v dobrém redakčním zpracování. Specifickým rysem (negativním) českého knižního trhu je snad fakt, že žádné nakladatelství nemá koncepčně zpracováno

vydávání klasické literatury (v tom zůstal Odeon nenahrazen). Jako velký problém se mi dlouho jevilo, že stálý proud novinek vede knihkupce k tomu, aby i velmi kvalitní tituly nabízeli jen jednorázově, ale jak to vypadá — to nicméně ať posoudí povolanejší —, internetový prodej tento problém do značné míry řeší.

2. Neočekávám žádné velké změny. Zřejmě se prosadí elektronické verze textů, ale na konec tradiční papírové knihy to rozhodně nevypadá.

**VLADIMÍR PISTORIUS, BÝVALÝ PŘEDSEDA SVAZU
ČESKÝCH KNIHKUPCŮ A NAKLADATELŮ, NAKLADATEL**

1. Nedostatkem stále zůstává poměrně obtížný přístup čtenářů k informacím o knihách obecně, zejména pak o tom, jaké nové knihy vyšly. Sem částečně patří i mizerný stav recenzní a informační práce novin, časopisů a televize.

2. Při současné úrovni DPH očekávám již letos (2013) určitý pokles titulové produkce, který bude pokračovat v nejbližších dvou třech letech. Stále větší díl celkového prodeje bude realizován internetovým prodejem. K tomu jistě přispěje i vstup Amazonu do České republiky. Poroste počet e-knih i objem jejich prodeje, nicméně myslím si, že tento růst nebude tak strmý, jak se očekává, a zejména se e-knihy budou pomaleji prosazovat mimo svůj hlavní obor (detektivky, thrillery, sci-fi a fantasy).

TOMÁŠ REICHEL, ŘEDITEL NAKLADATELSTVÍ HOST

1. Na český knižní trh měly v poslední době zásadní vliv dvě věci. Po krizi z roku 2008 vychází citelně méně titulů než před krizí. Pod tímto tlakem se, myslím, trh dále přibližuje evropským standardům; dále se rozevírají nůžky mezi náklady bestsellerů a průměrných či podprůměrných knih, zvyšuje se konkurenčnost prostředí, zvyšují se částky, které jsou nakladatelé ochotni utratit za práva k bestsellerům, hledají se nové cesty v marketingu. Druhým zásadním vlivem je nástup elektronických knih, které nutí nakladatele znovu promýšlet mnoho základních výrobních i obchodních strategií.

2. V čem se český knižní trh stále ještě liší, je míra koncentrace vlastnictví. Myslím proto, že v příštích pěti deseti letech budeme svědky posilování velkých a úspěšných firem na úkor těch průměrných, ať už formou akvizic nebo růstu a zvyšování tržního podílu jednotlivých nakladatelských domů. Další otázkou samozřejmě je, jaký podíl získají elektronické knihy na úkor papírových, či internetové obchody na úkor kamenných knihkupectví.

**JIŘÍ ŘÍHA, NAKLADATEL,
SPOLUMAJITEL NAKLADATELSTVÍ CYKLOKNIHY**

1. Z hlediska čtenáře nikdy nebylo lépe. Vychází nepřeberné množství jedinečných titulů, které už nejsou nikým zakazovány, neprocházejí brutální cenzurou a zahrnují nesmírně širokou škálu tematických okruhů. Takové možnosti dříve (zhruba před dvaceti roky) nebyly. Na druhou stranu, z pohledu vydavatele, cítím trochu marnost, zda se tolik knih může prodat a dostat ke čtenářům. Kladu si otázky, jak zařídit, aby se ty zajímavé, obsahově vysoce

hodnotné (problémem je zjištění míry hodnotnosti), u kterých nakladatel nemá prostředky na mohutnou propagaci, dostaly ke čtenářům. Je to džungle, kde velká nakladatelství se silnějším ekonomickým zázemím mají převahu, ale ta menší statečně vzdorují. Jestli existuje v nějakém oboru kapitalismus v ryzí podobě, pak je to knižní trh. O vydání nebo nevydání knihy rozhodují dnes pouze peníze, žádný jiný mechanismus její vydání neomezuje.

2. Tíha prodeje vydaných titulů se nyní přesouvá více na nakladatele, kteří se musí snažit, aby svou produkci prodali sami. Tady je ještě velká příležitost pro prodej pomocí e-shopů. Kamenná knihkupectví budou spíše ustupovat ze scény a prodej literatury se přesune více k zásilkovému způsobu. Poslední okruh otázek kolem vývoje knižního trhu se nepochybně bude točit okolo e-knih. Nástup čtení v elektronické podobě nebyl tak překotný, jak se předpokládalo, a osobně si myslím, že zůstane doménou pouze určitého druhu literatury, zejména odborné (skripta, školní učebnice, encyklopedie). Krásná, dobře vypravená kniha z trhu jen tak nevyumírá.

JAN ŠULC, REDAKTOR NAKLADATELSTVÍ TORST

1. Při prvním pohledu na současný český knižní trh v Praze jsem ohromen bohatstvím vydávaných knih, jejich pestrostí i obsahovou kvalitou. Přesto jsou i na takto překypujícím trhu mezery, které považuji za významné: a) chybějí nové kvalitní překlady poezie jiných národů, což je něco, co ovlivňovalo českou literaturu i čtenářský vkus od druhé poloviny 19. století až do roku 1989; b) chybí čtenářsky náročnější česká literatura starší i novější, a to v kvalitních vydáních. To, co vychází z české klasiky (s výjimkou České knihovny), jsou mnohdy edičně pochybné přetisky starších vydání s mnoha chybami. Za velkou vadu českého knižního trhu považuji též nedostatek knihkupectví se čtenářsky náročnější literaturou v malých městech. Znam několik okresních měst: vývoj tamních knihkupectví je alarmující — z několika jich většinou zůstalo jen jedno, a to čtenářsky náročnější literaturu vůbec neprodává. Je to i vlivem chybné daňové politiky: nakladatelé, distributoři i knihkupci jsou nuceni danit neprodané zásoby, což vede k rychlému „otáčení“ knih na pultech a k nedostatku kontinuity v prodeji.

2. Očekávám úbytek „kamenných“ antikvariátů a přibývání antikvariátů internetových. Stejně tak očekávám úbytek dobře vedených knihkupectví se čtenářsky náročnější literaturou, většinou zůstanou jen knihkupectví s literaturou zábavnou, oddechovou a s příručkami. Knihkupectví se čtenářsky náročnější literaturou zůstanou nakonec většinou jen v univerzitních městech, i když samozřejmě výjimky budou i ve městech menších a já si je velmi přeji! Obecně: vzroste význam nakupování knih pomocí internetu, a to jak u knih antikvárních, kde zcela převáží, tak u knih nových, které nebude ve většině měst možno sehnat jinak než s pomocí internetu.

MAREK TURŇA, MAJITEL NAKLADATELSTVÍ KNIHA ZLÍN

1. Současný český knižní trh vnímám jako celkem funkční, z mého pohledu rozdělený mezi pět až šest hlavních distributorů (Kosmas, Euromedia, Pemic, Beta-Dobrovský, Kanzelsberger). Jako hlavní nedostatek vnímám zadržování peněžních toků mezi

knihkupci a nakladateli, zpoždování plateb, jejich dohánění v „bohatých“ obdobích (Vánoce), aby se pak zase zpomalily. Na druhou stranu toky mezi nakladatelem a distributory jsou bezproblémové. Součástí našich prodejů je i elektronický trh, který je pro nás důležitý a stále narůstá (i když už ne tak rychle jako v roce 2012).

2. Další vývoj povede zřejmě k větší distributorské konsolidaci, ale i ke konsolidaci-zmenšení „pestrosti“ vydávaných titulů. Je stále těžší knihu na trhu prosadit — marketingové výdaje narůstají.

CO Z ODPOVĚDÍ VYPLÝVÁ?

Průniky jsou poměrně značné. Český trh se aktérům ankety jeví jako poměrně nadimenzovaný („přecpaný“), trpící nedostatkem prostředků, ale přitom zároveň stabilizovaný a ve svém celku v zásadě funkční. Je konstatováno jisté organické rozdělení vlivu a zájmových teritorií, současně také panující napětí mezi „velkými“ a „malými“ a zároveň to, že postupně stále více posilují silní. Neduhy se týkají špatné platební disciplíny, ale především koncového článku řetězce — prodeje. Konkrétně jde o obavu o osud knihkupectví v malých městech. Nutno však poznamenat, že napětí Praha versus zbytek českých zemí, respektive dnes velká města versus zbytek, přitom provází český knižní trh už od dob Krameriových, tj. od počátku 19. století; tuto asymetrii můžeme v kvantifikované podobě vidět v grafu 2.1. Jako problém je zmiňována i vysoká daň z přidané hodnoty. Panuje i nedostatečná péče o literaturu klasickou a náročnější překlady.

Leitmotivem odpovědí na druhou otázku jsou e-knihy. Vládne shoda, že tato forma knih bude nabývat stále více na významu, současně však panuje přesvědčení, že tištěná kniha úplně nevymizí, dokonce by čtení tištěných knih mohlo získat na kulturní prestiži. Vnímána je trvalá tendence k posilování silných. Zaznívají i obavy, aby konsolidace na poli nakladatelů a distributorů neznamenala i zúžení titulové nabídky.

Shrnutí: Současný český knižní trh se jeví jako výrazně podfinancovaný a titulově nadimenzovaný; chybí mu také větší koncentrace subjektů a silnější kapitál. Nicméně ve svém celku je stabilní a funkční.